

Brněnská sportoviště v průběhu 20. století, přehledová studie k urbanismu a architektuře sportovních staveb moravské metropole

Brno's 20th Century Sports Venues, an Overview Study on the Urbanism and Architecture of Sports Buildings in the Moravian Metropolis

Petr Svoboda – Martin Šolc

Abstrakt: Během 20. století vzniklo v Brně množství nejrozličnějších sportovních staveb. Některé z nich se dochovaly a slouží dosud svému původnímu účelu, jiné zanikly a osud dalších je v současné chvíli ohrožen. Tato studie představuje přehled nejvýznamnějších staveb, které formovaly dějiny brněnského sportu. Je také ohlédnutím za sportovními událostmi, které už si dnes hmotnými památkami připomenout nemůžeme.

Klíčová slova: Brno; sport; sportoviště; architektura; 20. století

Recenzovaný odborný článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury.

Abstract: During the 20th century, a number of different sports buildings were built in Brno. Some of them have survived and still serve their original purpose, others have disappeared and the fate of others is currently threatened. This study presents an overview of the most important buildings that have shaped the history of Brno's sport. It is also a look back at sporting events that cannot be commemorated with material memorabilia today.

Keywords: Brno; sport; sport venues; architecture; 20th century

The peer-reviewed professional article was created on the basis of institutional support for the long-term conceptual development of a research organization provided by the Ministry of Culture.

Zábava, kratochvíle, úspěch nad soupeři, ale i obdiv přihlížejících souvisejí s aktivitou, která může mít v kolektivní paměti trvalý odkaz a ve veřejném prostoru nepřehlédnutelný záznam. A to přesto, že některá místa lze v dnešní době spojovat se sportovním soupeřením jen s notnou dávkou fantazie. Dlouhá cesta, jež vedla od klání na život a na smrt směrem k oddechu a kratochvíli, nabrala v posledních dvou staletích nesmírnou dynamiku. Jako každá lidská aktivita je i hra doprovázena soutěživostí a zdokonalována pravidelným cvičením – tedy tím, co dnes nazýváme sportem.¹

Tužení těla novověkých elit (rytířských ideálů *septem probitates*) v jízdnárnách, šermírnách či míčovních, nebo později na vojenských cvičištích posádkového města, se sice vyznačovalo drilem, ale v uzavřených kulisách bez účasti širších společenských vrstev. Sport v sobě naopak nese aspekty teatrálnosti, pospolitosti, které, stejně jako divadelnictví, kladou na podobu staveb a jejich začlenění do organismu města specifické požadavky. Rekreační areály, sportoviště a sportovní budovy tak vytvářejí nejen přirozené uzly a jasně definované předěly v mentální mapě města, ale determinují i celé oblasti plochami se specifickou úpravou a zástavbou.

¹ Monografie věnované kultuře sportu a sportovním zařízením: ŠVÁCHA, Rostislav (ed.), *StArt. Sport jako symbol ve výtvarném umění*, Revnice 2006; ŠVÁCHA, Rostislav, *Napřed! Česká sportovní architektura 1567–2012*, Praha 2012.

Obr. 1. Tělocvična Brünner Turnverein od Augusta Prokopa obnovená po požáru na dobové pohlednici, archiv NPÚ, MCMA v Brně

Idea sportu pro všechny navazuje na antický ideál kalokagathie,² jež se v poněkud pozměněné formě šířil na kontinent od konce 18. století z Velké Británie. Celý proces demokratizace sportu souvisí s průmyslovou revolucí, jež vytrhla velké části společnosti z původního prostředí a hnala je do měst. Nová šlechta, měšťanstvo a dělníci – ti všichni se na různé úrovni a v různé kvalitě, dostávají ke vzdělání. A právě školy jsou nositelkami obnovené myšlenky kalokagathie. Společně s obnovou další antické tradice – olympijských her – se mění také pojetí amatérského sportu, který již není jen výsadou aristokracie.

Brno s jeho aglomerací tento z britských ostrovů přicházející trend plně vstřebalo a přeneslo do staveb, které v současnosti tvoří jeden z pilířů veřejného života. V následujících řádcích se na pozadí proměny města Brna zaměříme na nejvýznamnější zástupce této typologicky jednoznačně definované (hřiště – sál / tribuna), ale typově rozmanité (hra od hry, sport od sportu) kategorie staveb a budov 20. století.

Započatá expanze Brna na nově připojované předměstské části (1850) měla za následek postupný úbytek staveb sloužících původně „aristokratickému“ sportu v historickém jádru. Jak poukazuje řešení definitivního plánu regulace brněnské okružní třídy (1863) Franzem Neubauerem, které navázalo na modelové řešení (1860) Ludwiga von Förstera, představy o trávení volného času brněnského obyvatelstva na počátku 60. let 19. století se nepojily s *via triumphalis* kopírující dnešní Husovu, ani s téměř neznámým pěstováním sportu, ale s dostatkem upravených veřejných prostor sloužících k promenádě.³ Městská zeleň a parkové úpravy šly ruku v ruce s emancipací měšťanské společnosti.

2 Mýtus kalokagathie byl vzhledem k dobovým společenským prioritám poněkud pozměněn – zatímco antika programově vylučovala otrocky, cizince, ženy či chudé, obnovený ideál jednoty těla a ducha vyžadoval rovný přístup a stejné podmínky pro všechny v duchu fair play. K tématu podrobně: ŠÍP, Radim (ed.), *Kalokagathia: ideál, nebo flautus vocis?* Brno 2008, s. 24.

3 První plány na regulaci vnitřního Brna a jeho okolí blíže: SEDLÁK, Jan, *Brno secesní. Deset kapitol o architektuře a umění kolem roku 1900*, Brno 2004, s. 23–24.

Obr. 2. Brno-Jundrov, veslařský klub, 1892, zdroj: Allgemeinen Sport-Zeitung, 1. 1. 1892

Uvolnění poměrů v monarchii po pádu Bachova absolutismu (1859) a následné kroky císaře Františka Josefa I. v pojetí jeho vlády (1861) významně přispěly k rozvoji spolkového života, v němž nacházely své místo i tělovýchova a sport – zpočátku v mužském a postupně i ženském podání.⁴

Soudobí urbanisté se sice podrobně zabývali rozvržením zástavby na uvolněných parcelách a kompozičním doplněním obnažených stavebních bloků, ale umístění sportovních staveb se stalo jejich zájmem až v průběhu 20. století. Sportovní stavby byly v prvopočátcích situovány zpravidla v oblastech méně příhodných pro jinou výstavbu. Příklad zlepšení zdejších stavebních podmínek (např. regulací toku, odvodněním pozemků) pak mohl vést dokonce k jejich zániku. Příkladem malého zájmu o sportovní infrastrukturu v rámci rozvoje území může být projekt rozšíření Olomouce (1895) zpracovaný Camillem Sittem.⁵ Obecně měly v plánování stále přednost veřejné stavby jako divadla, kostely, správní budovy atp., sportovní stavby však do této kategorie nepatřily. V prioritách následovaly soukromé činžovní či vilové domy, a teprve do této skupiny se některé sportovní stavby v případě realizace uvnitř města „schovávaly“.⁶

4 Rozvoj spolkového života v 19. stol. z pohledu sportu: JANČÍKOVÁ, Markéta, Rozvoj sportu, in: *Dějiny Brna 4. Modernizace města 1790–1918*, FASORA, Lukáš – MALÍŘ, Jiří (edd.), Brno 2020, s. 976–989.

5 Tento vlivný urbanista do svého plánu neopomněl přenést stávající plochy nezbytné pro městský společenský život, pro promenádu, tedy veškerou parkově upravenou zeleň – ale naopak stávající sportoviště (cyklodráhu, klusáckou dráhu a závodní dráhu atp.) na břehu hlavního toku Moravy v zákresu vynechal, jakoby zde nikdy neexistovaly, bez jakékoli úvahy o jejich funkci a dalším rozvoji. Ve své známé publikaci plánování měst se Sitte tématu trávení volného času nijak nezaobírá, stejně jako o generaci později, již na účel a na vynaložený čas hledící, Otto Wagner. Blíže: SITTE, Camillo, *Stavba měst podle uměleckých zásad*, Praha 1995; WAGNER, Otto, *Moderní architektura*, Praha 1910.

6 K prvním příručkám reflektujícím sportovní stavby jako zvláštní stavební typ patří: SCHMITT, Eduard (ed.), *Handbuch der Architektur. 4. Halbband, Heft 2*, Darmstadt 1894, s. 172–271; SCHMITT, Eduard, *Sportanlagen*, Leipzig 1913.

Obr. 3. Brno-Lužánky, budova sportovního klubu u bývalého kluziště a tenisových kurtů, závěr 19. stol., archiv NPÚ, ÚOP v Brně, neg. č. 37008

Rychlý grafický a interaktivní přehled nabízí Mapa historických sportovišť Brna⁷ dostupná v rámci geoportálu brněnského magistrátu. Stavby je tu možné filtrovat podle několika časových milníků, vždy je k dispozici základní popis a často také historické fotografie. Klíčové informace k brněnským sportovním stavbám, zejména těm památkově chráněným či s památkovým potenciálem, lze dohledat také v databázích. Těmi jsou Brněnský architektonický manuál⁸ a Památkový katalog.⁹

Sportoviště jako kolbiště národnosti

Říšský školský zákon, tzv. Hasnerův zákon (1869), zaváděl mezi povinné školní předměty tělesnou výchovu. Její výuka byla později pro odpor konzervativců z obavy o mravní rozvoj mládeže omezena pouze na chlapce (1883).¹⁰ Zákon vyžadoval venkovní cvičiště a rovněž uzavřené vytápěné prostory s patřičnými parametry pro výuku, které řada brněnských školních budov nedokázala splnit ani v případě plánovaných novostaveb. Řešení se nacházelo v propojení potřeb škol s aktivitami tělovýchovných spolků. Spolky měly již dříve zájem o propagaci tělocviku na školách.¹¹ Z toho plynula oboustranně výhodná spolupráce mezi obcemi a spolky, díky čemuž se jejich činnost, která se zprvu soustředila čistě na dospělé mužské občany města, záhy rozšířila i na mladší ročníky.

7 Mapa historických sportovišť Brna, dostupné online: <https://gis.brno.cz/mapa/historicka-sportoviste-brna> [26. 09. 2024].

8 Brněnský architektonický manuál, dostupné online: www.bam.brno.cz [04. 11. 2024]. Hesla ke sportovním stavbám zpracoval tým vedený Lucií Valdhanovou a Petrou Hlaváčkovou ve složení Šárka Bahounková, Jaroslav Sedlák, Šárka Svobodová ad.

9 Památkový katalog, dostupné online: www.pamatkovykatalog.cz [04. 11. 2024]. Stavby z období 60. a 70. let 20. stol. s památkovým potenciálem doplněny do rubriky soupis v rámci výzkumného projektu *Analýza a prezentace hodnot moderní architektury 60. a 70. let 20. století jako součásti národní a kulturní identity ČR*, DG16P02R007.

10 K zákonům otázkám a jejich vlivu na podobu školních budov: ŠIMEK, Jan, *Historie školních budov: od tereziánských reforem po současnost*, Praha 2016, s. 80, 94–97.

11 Ke spolkové činnosti brněnských turnerů viz ŠVÁCHA, R., *Naprej! Česká sportovní architektura 1567–2012*, s. 64.

Obr. 4. Brno, Křídlovická 513/30, základní a mateřská škola od Bohuslava Fuchse a Josefa Poláška, archiv Muzea města Brna, odd. architektury

Mezi spolkové činnosti přibyla i osvěta a vzdělávání (přednášky, divadlo, zpěv, společenské akce atd.) a kooperace s dalšími spolky. Těmto vcelku nenáročným aktivitám zprvu plně dostačovaly základní dispozice tělocvičen – s rostoucí prestiží organizátora společenského života spolků a potřebou profitu k zajištění vlastního provozu staveb se přidružovaly nové funkce (např. knihovna, restaurace, kino) a s nimi nové prostorové požadavky (kuchyně, přednáškové sály, šatny, sklady atp.). Vznikala zcela zvláštní řada budov s mnohočetným účelem, která měla blízko k jiným podobně univerzálním stavbám.¹²

Mezi nejvýznačnější patří objekt tělocvičny Brünner Turnverein (1868), navržený v Brně etablovaným Augustem Prokopem a blízký Besední dům (1872)¹³ od naturalizovaného Rakušana Theophila von Hansen. Obě stavby charakterizuje forma, u které lze pouze za předpokladu osobní zkušenosti usuzovat využití pro sportovní účely. Novorenesanční Besední dům má charakter londýnských klubů situovaných na ulici Pall Mall. Kromě hlavního sálu obsáhl i další místnosti, které sloužily českým spolkům, včetně zde dlouhodobě působícího Sokola, jehož členové se zde scházeli v prostorách tělocvičny v letech 1872–1927. Tělocvična Pod Hradem, v duchu severoněmecké cihelné gotiky, naopak skrývá jednotný chrámově pojatý prostor. Z anglické stavební tradice kostelů byla převzata konstrukce vzpěradlového krovu (tzv. hammerbeam roof), která uvolnila vnitřní sál až k hřebeni střechy. Turnhalle se stala na čas protiváhou sousedního

12 K počátkům stavebního typu tělocvičen: GALETA, Jan, Ignác Ullmann, August Prokop a „chrámy těla“. Tělocvična mezi zadáním, funkcí a uměleckou úlohou, in: *Zadání, umělecká úloha a funkce v architektuře a ve výtvarném umění*, HORÁKOVÁ, Tereza – ŘEZNÍČKOVÁ, Veronika (edd.), Brno 2022, s. 269–288. Rovněž: LAŠTOVIČKOVÁ, Věra (ed.), *Cizí dům? Architektura českých Němců 1848–1891*, Praha 2015, s. 173–202; GALETA, Jan, Spolkové a společenské stavby na Moravě a ve Slezsku, Výstavba moravských měst, in: *Síla i budoucnost jest národu národnost = The strength and future of the nation is national identity*, GALETA, Jan – JANEČKOVÁ, Michaela – VYBÍRAL, Jindřich, Praha 2021, s. 409–446, 447–482.

13 KROUPA, Jiří, Besední dům aneb Sen o „řecké renesanci“ Theophila von Hansena, in: *Besední dům: architektura, společnost, kultura*, ŠTĚDRŮN, Miloš – FRIMLOVÁ, Lea – GEIST, Zdeněk (edd.), Brno 1995, s. 65–82.

univerzálního „českého hradu“, dokud si němečtí představitelé nevystavěli reprezentativnější spolkový Německý dům na Moravském náměstí (1893–1895). Pak zůstala „pouhou“ tělocvičnou.¹⁴

Již projekt Ludwiga von Förstera na Německou reálku (1858–1859) obsahoval dvůr s místem určeným pro cvičení. Až na konci století byla v sousedství této významné školní budovy postavena podle projektu městského stavebního úřadu historizující stavba obsahující tělocvičnu, ale nikoliv školní, ale spolku Brünner Turnverein (1894–1895).¹⁵ Neoklasicistní Německá chlapecká měšťanská škola (1881–1882), navržená Franzem Neubauerem a Leopoldem Ruppem,¹⁶ rovněž neobsahovala prostory pro tělesnou výchovu, ale stavebně navázala na tělocvičnu turnerů (1868) od Augusta Prokopa. Novorenesanční Německá dívčí měšťanská škola (1887–1889), podle projektu Ottokara Burgharta a Leopolda Ruppá,¹⁷ realizovaná ve stísněných podmínkách vnitřního města, neměla pro své žačky přístup k žádným prostorům a prostranstvím využitelných k pohybovým aktivitám – nutno dodat, že dívky byly povinnosti tělocviku zproštěny, což se drželo až do konce monarchie.

Ač se často nerealizovaly, tak se v předválečné době školní tělocvičny v ojedinělých případech objevovaly i v projektech škol, jako jejich plnohodnotná součást. Ve své podstatě korespondují s ideálními plány na školní budovy, které byly vodítkem pro projektanty.¹⁸ Zprávu máme o nově postavené škole v Husovicích, kde byla tělocvična již její součástí (1902). V roce 1904 bylo o její zapůjčení požádáno při zasedání zdejší Dělnické tělovýchovné jednoty, což tehdejší školské úřady razantně zamítly.¹⁹ Rovněž za hranicemi Brna, v německých Modřicích, byla plánována přestavba kapacitně nevyhovující školy (1911). Návrhu se chopili Alois a Gustav Ludwigovi, brněnští rodáci působící především v alpských oblastech monarchie. Vycházeli ze svého návrhu nedávno dokončené školní budovy pro jihočtyrské Bolzano. Modřická škola nakonec nebyla podle jejich plánů realizována, ale vlastní tělocvična jako součást komplexního návrhu je zajímavým příspěvkem domácích architektů k tomuto stavebnímu typu na konci jedné epochy.²⁰

Tělocvičné spolky a jejich cvičiště

Tělocvičné spolky dosáhly před první světovou válkou stability, která vyústila v čilou stavební činnost pokračující i po válce. Vedle obvyklých hřišť a letních cvičišť bylo pro účely spolků v Brně a jeho později přičleněných částech realizováno i několik zajímavých ústředních staveb tělocvičných jednot. V Židenicích vyrostla vcelku nenápadná stavba místního Sokola splývající s ostatními městskými dvoupodlažními domy v eklektickém stylu (1907–1908) podle projektu Václava Lefnera.²¹ Za uliční frontou se skrývalo v rozsáhlém vnitrobloku menší hřiště. Během druhé světové války bylo místo zasaženo spojeneckým bombardováním (1944) a po válce zde na uvolněném prostranství vyrostl fotbalový stadion, na kterém odehrával své domácí zápasy TJ Zetor. V souvislosti s židenickým rozmachem sportu nelze opomenout sportoviště českého SK Achilles (1905). Zdejší klub se nacházel u železničního náspu přes ulici naproti dnešní vlakové stanici. Vedle atletických disciplín pěstoval klub i kolektivní sporty – fotbal a jako první

14 ZATLOUKAL, Pavel, *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2003, s. 385–389.

15 KUČA, Karel, *Památky Brna*, Brno 1989, s. 95.

16 ZATLOUKAL, Pavel, *Brněnská okružní třída*, Brno 1997, s. 80.

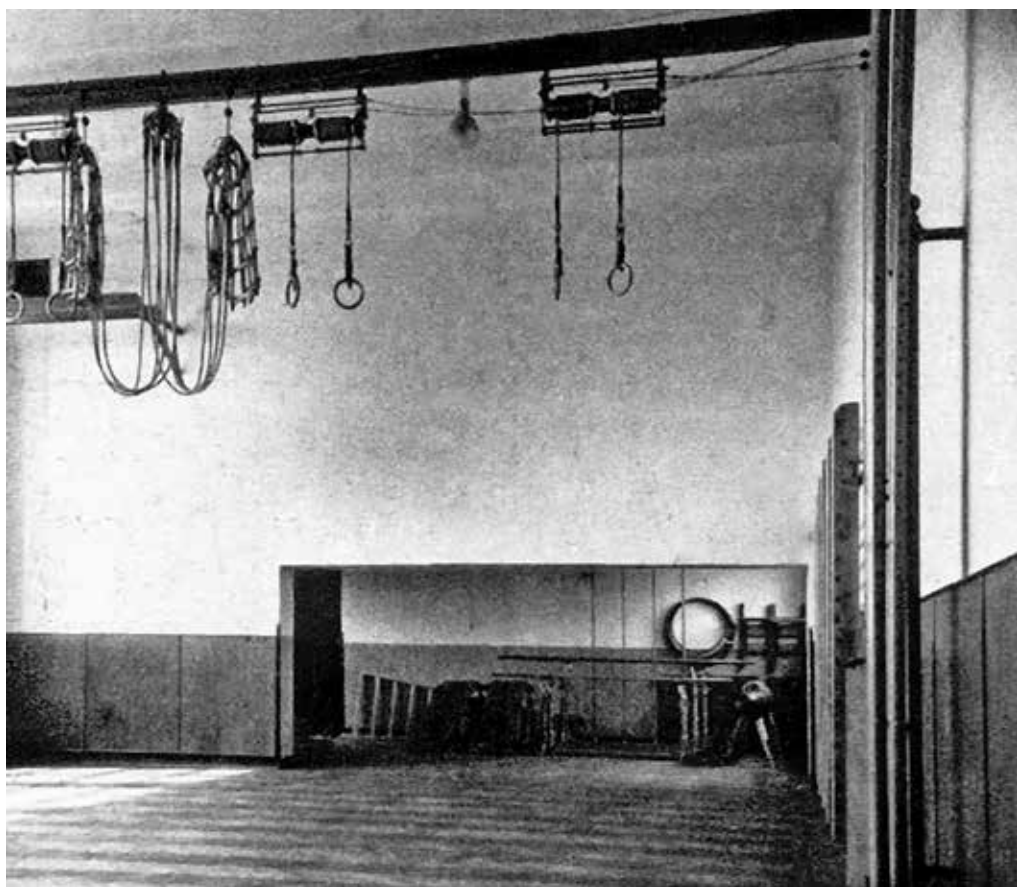
17 Tamtéž, s. 109.

18 ŠIMEK, J., *Historie školních budov: od tereziánských reforem po současnost*, s. 95.

19 ZÁVODNÍK, Jindřich, *Brno: kolébka dělnických tělocvičných jednot v českých zemích 1894–1896*, Brno 1978, s. 21.

20 K anabázi návrhu školy blíže: FILIP, Aleš, Architekti Alois a Gustav Ludwigové na Brněnsku aneb Návrat rodáků, in: *Do říše umění vede mnoho bran: pocta prof. PhDr. Janu Sedlákoví, CSc., k nedožitým 75. narozeninám*, ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar – CHATRŇÝ, Jindřich (edd.), Brno 2018, s. 221–223.

21 FLODROVÁ, Milena, Sokolovna, heslo zpracované v Internetové encyklopedii dějin města Brna, dostupné online: [https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_domu&load=330&qt=Sokolovna&qc=\[21.11.2023\]](https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_domu&load=330&qt=Sokolovna&qc=[21.11.2023]).

Obr. 5. Brno, Křídlovická 513/30, interiér tělocvičny základní školy, archiv Muzea města Brna, odd. architektury

i hokej. Krátce po svém založení zřídil klub na svém hřišti kluziště (1908), což bylo po lužáneckém kluzišti německého spolku Eislauf-Verein druhé místo, kde bylo v Brně možné v zimě bruslit.

V tehdy ještě samostatném Králově Poli byla postavena nová trojkřídlá budova České obecné a měšťanské chlapecké a dívčí školy (1912–1913) podle vítězného návrhu vypracovaného Antonínem Blažkem.²² Stavba dominovala novému centru tohoto města – Všeslovanskému náměstí. V dobových intencích obsáhla jednotně pojatá budova oddělené části pro každé pohlaví. Separaci dětí dodnes připomínají dva vstupy v hlavním průčelí – zvláštní pro dívky a pro chlapce. Stále ale nebyla součástí stavby vlastní tělocvična. Ta by podle tehdejších představ ideálního půdorysu školní budovy vycházejících ze zákonných požadavků byla přístupná pouze z chlapecké části. Krátce po realizaci školy si začala místní královopolská sokolská jednota stavět podle plánů Josefa Nováka sokolovnu (1914–1920).²³ Objekt navázal na dívčí křídlo školy, ale výstavbu zasáhla válečná léta a protáhla se až do prvních let nové republiky. V tuto dobu dostavbu a vybavení Sokolovny finančně podpořila obec. Do jaké míry bylo zázemí sokolů užíváno ke školní výuce, je otázkou, ale do konce dekády doplnila „chlapecké“ školní křídlo funkcionalisticky pojatá dvoupatrová tělocvična. Rovněž sokolové rozšířili

²² ZATLOUKAL, P., *Brněnská okružní třída*, s. 202.

²³ ŠIBÍČKOVÁ, Jitka, Slavnostní otevření nové sokolovny v Králově Poli, heslo zpracované v Internetové encyklopedii dějin města Brna, dostupné online: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=3979 [21. 11. 2023].

Obr. 6. Brno, Kounicova 686/22, sokolovna Brno I, stav v roce 1977, zdroj: NPÚ, ÚOP v Brně, foto: Rudolf Žabinský

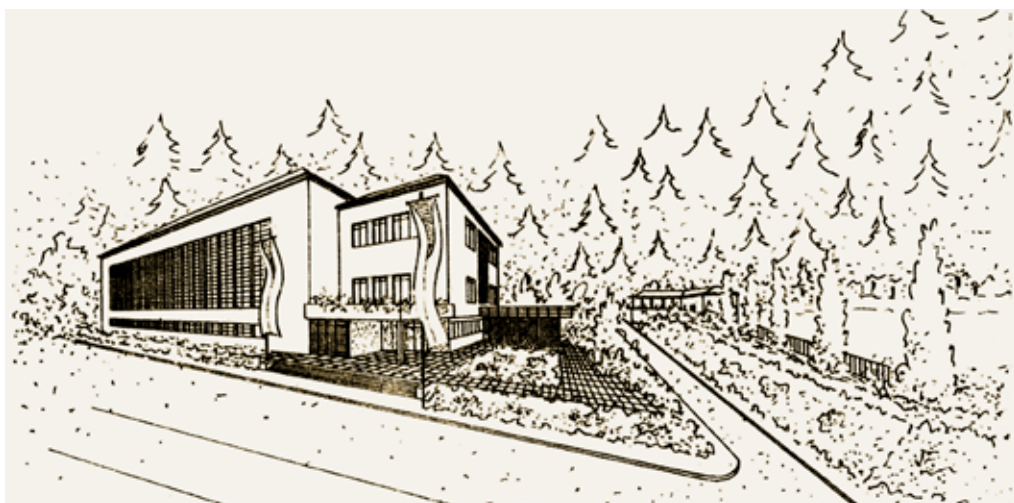
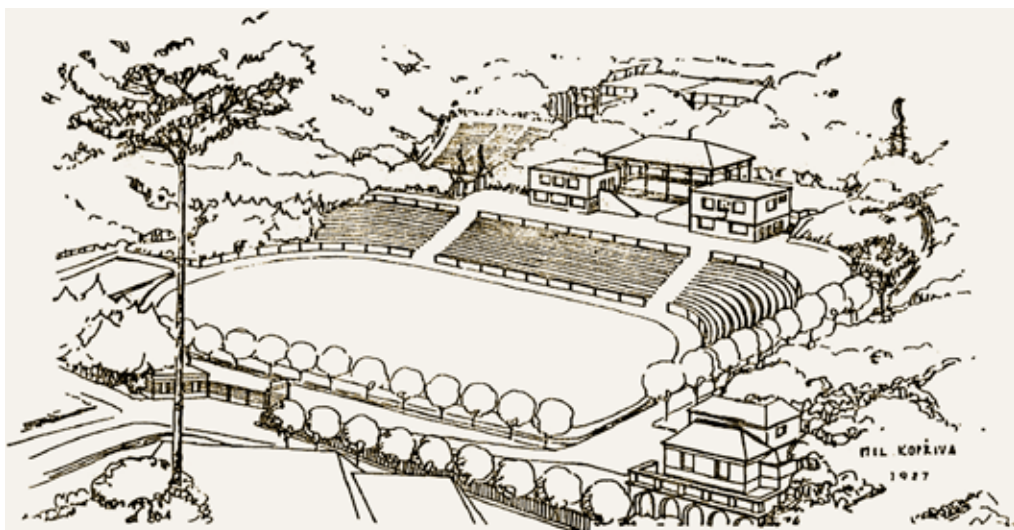
svoji stavbu podle projektu Josefa Poláška a Karla Láníka o přístavbu, která obsáhla ještě jednu tělocvičnu a osvětový sál (1932).²⁴

V Husovicích vznikla výrazná secesní budova sokolovny (1905–1906) od architekta Karla Hugo Kepky.²⁵ Místní jednota patří k nejstarším v oblasti (1888) a novostavbou nahradila starší kapacitně nedostačující tělocvičnu na Soběšické ulici (1890). Kepkou zvolená forma tělocvičny se záměrně vymezuje vůči převážně novogotickým formám staveb německých tělocvičných spolků, autor ostatně sám nazval projekt sokolovny „La renaissance en marche“. Hmotu odlehčují tři osy sdružených oken, mezi nimiž sebevědomí samostatné a úspěšně se rozvíjející české obce dodnes deklaruje husovický znak (povýšení na město 1912) a znaky jednotlivých zemí Koruny české. Sportovní areál v blízkosti Svitavy byl ve 20. letech doplněn o složku vylepšující hospodaření spolků – kino (1929). Autorem strohých funkcionalistických tvarů kubické stavby Bio Jas byl Miloslav Kopřiva. Samostatně stojící objekt byl situovaný v polootevřeném vnitrobloku. V současnosti je husovický sportovní areál v ohnisku jiné důležité brněnské výstavby – křižovatky velkého městského okruhu, který venkovní sportovní plochy areálu značně zredukoval.

Pozdně funkcionalistická sokolovna podle projektu Antonína Martinka měla roku 1948 vzniknout na úpatí Wilsonova lesa v Brně-Žabovřeskách. Komunistický převrat však tuto aktivitu, plánovanou k 50. výročí založení zdejšího Sokola, zastavil. Dodnes se dochoval venkovní areál sportovišť uvedených do provozu roku 1928, a na místě

24 KUDĚLKA, Zdeněk – CHATRŇÝ, Jindřich, *O nové Brno: brněnská architektura 1919–1939, katalog*, Brno 2000, s. 94.

25 KUČA, K., *Památky Brna*, s. 129.

Obr. 7. Sportoviště Sokola Brno-Žabovřesky: návrh venkovního stadionu od Miloslava Kopřivy z roku 1927 a nerealizovaný návrh sokolovny od Antonína Martinka z roku 1948 na pohlednicích, sloužících k zajištění financování staveb, archiv NPÚ, MCMA v Brně

původní plánované sokolovny též víceúčelová sportovní hala Rosnička. I její osud byl složitý – základní kámen stavby byl položen na počátku 70. let 20. století, hala však byla dostavěna až v roce 1989.²⁶ Stavba prošla dvěma rekonstrukcemi (2000, 2005) a další podle projektu Atelieru Tecl a Tipro projektu se plánuje.

Miloslav Kopřiva se zasloužil i o podobu Sokolovny v Komíně (1929–1930).²⁷ Rovněž tato bohatě tvarovaná, s převyšujícími kubickými a oblými nautickými objemy spíše puristická nežli funkcionalistická stavba, obsáhla prostory pro promítání – kino Hvězda. Do současnosti si sokolovna zachovala svůj původní sportovní účel i podobu. Na břehu Svatky, doplněná o sportovní areál, patří k nejzajímavějším stavbám sloužícím stále sportu. Důstojně navázala na mnohé sportovní stavby v povodí zdejšího toku meandrujícího v Pisáreckém údolí – např. na skupinu loděnic u Kamenného mlýna v Jundrově, kde si Brünner Ruderverein (1869) nechal postavit od svého člena Josefa Nebelhosteného

26 VLASÁKOVÁ, Olga, *Brno-Žabovřesky: historie a současnost*, Brno, 1999, s. 36–38.

27 KUDĚLKA, Z. – CHATRŇÝ, J., *O nové Brno: brněnská architektura 1919–1939, katalog*, s. 84.

novou hrázděnou klubovnu vybavenou ve staroněmeckém stylu (1882).²⁸ Tato stavba se z původní trojice zdejších loděnic zachovala do dnešních dnů a to ve velmi autentickém stavu. Loděnice Českého veslařského klubu (cca 1913) je dnes na pokraji zániku a objekt Brünner Ruderclub Brna zanikl zcela. Vedle nedalekého velodromu (1889) lze Nebehostenyho loděnici považovat za skutečný pomník dokládající historii brněnského sportu. Podobně případ velodromu na Bauerově rampě dokládá vývoj jedinečného stavebního typu od pionýrských dob hliněné dráhy až po současnou podobu tvořenou železobetonovou konstrukcí od Mojžíry Korvase s pozoruhodnou střechou. Namísto původně projektované příhradové konstrukce s minimem sloupů od Ferdinanda Lederera tu při příležitosti konání mistrovství světa v dráhové cyklistice vznikla lehčí a elegantnější střecha zavěšená na ocelových táhlech podle projektu Jiřího Lefnera (1967–1969).²⁹ Dnes jde o nejstarší využívanou zastřešenou cyklistickou dráhu na světě.

Kopřivové víceúčelové sokolovně předcházela mnohem ambicióznější projekt sokolovny s kinem Avia (1927–1929) od Josefa Kranze.³⁰ Stavba měla sloužit nově ustavené černovické sokolské jednotě (1919), která plánovala v nově přičleněném území Brna vybudovat rozsáhlý sportovní komplex. Nezastavěné území „Nových Černovic“ bylo organizováno podle městských pravidel a tvořilo výrazný kontrast vůči převážně německojazyčné zemědělské obci. Josef Kranz plně využil možnosti skeletového systému k etapizaci rozsáhlého projektu. Nakonec byla realizována pouze ústřední část vstupního pavilonu s odděleným kinem a tělocvičnou. Na zbývajících pozemcích bylo vybudováno hřiště a s projektem nesouvisející kuželna. Vnější pojetí stavby plně vystihuje aktuální tendence Kranzovy tvorby, která nacházela ozvuky v nizozemské moderně. Harmonicky komponovaná fasáda nezapře svoji inspiraci v abstraktní geometrické čistotě, kterou manifestoval neoplasticismus v rámci hnutí De Stijl.

V případě velké sportovní události, díky menšímu měřítku „domácích“ cvičišť spolků, bylo zapotřebí vytvořit dočasná provizoria na rozsáhlejších pozemcích. Pravidelnou událostí, za kterou byl z Brna dokonce vypraven speciální vlak, se stal dostihový závod v Chrlících. Zde bylo zázemí dostihu situováno nejpravděpodobněji na chrlických panských loukách, ale její stálý či dočasný charakter nelze s jistotou doložit. Zřejmě pouze je, že první dostih 22. 9. 1867 byl sledován z tribun za přítomnosti honorace pocházející z aristokratických kruhů.³¹ Později hostilo Královo Pole (doposud samostatné) tzv. první mimopražský sokolský slet (1914). Dočasné královopolské cvičiště se nacházelo na hranici s Brnem na vojenských pozemcích přibližně v místech dnešní Veterinární univerzity. Mladá katolická organizace Orel (ustanovena 1909) uspořádala masovou událost záhy po vzniku republiky. Svůj slet realizovala v kulisách dočasně zbudovaných tribun navržených architektem Jaroslavem Syřištěm na cvičišti situovaném v místech dnešního výstaviště v Pisárkách (1922).³²

Podstatně méně početná, ale v řadě obcí Sokolu konkurující, organizace se na území rozrostlého Brna v době mezi válkami zmohla na několik pozoruhodných staveb. Orlovna na Starém Brně (1929–1930) navázala na neobarokní faru. Modernistická tělocvična se vyznačuje režným zdívkem se zdůrazněnými architektonickými články lizén a rámování tympanonu, do nějž byl umístěn symbol spolku v podobě orla. V Líšni vznikla v tradicionalistickém stylu budova se všestranným využitím (1923). Trojkřídlá dvoupodlažní stavba pod valbovými střechami skýtala prostory pro kino, divadlo, pěstování tělesné výchovy a restaurační zařízení. Podobně malebnou Orlovnu s obdobnou dispozicí a architektonickým vyzněním si vystavěl spolek i v Tuřanech (1928),³³ čímž

28 Das Bootshaus des Brünner Rudervereines, *Allgemeine Sport-Zeitung*, 1. 1. 1892, roč. 13, s. 23 a 26.

29 NOVOTNÁ, Markéta, Počátky organizované cyklistiky v Brně, *Brno v minulosti a dnes*, 2009, roč. 22, s. 197–230; Projektová dokumentace zastřešení brněnského velodromu z let 1967–1969 z archivu TJ Favorit Brno vyhledaná a zpřístupněná Josefem Vaisharem.

30 KUČA, K., *Památky Brna*, s. 160.

31 Brünner Pferde-Rennen, *Tagesbote*, 21. 9. 1867, roč. 17, č. 243, s. 3.

32 K masovým sportovním událostem blíže STRACHOVÁ, Milena – VOSTRÝ, Zdeněk, Brněnské sokolské slety, *Brno v minulosti a dnes*, 2018, roč. 31, s. 34–64.

33 KUČA, K., *Památky Brna*, s. 151.

Obr. 8. Brno, Svratecká 198/11, sokolovna v Komíně na dobové pohlednici, archiv NPÚ, MCMA v Brně

se o rok zdrželi za místním Sokolem (1927). Ten si rovněž vystavěl v tradičněji pojetém „národním“ stylu svoje centrum, které obsáhlo kromě tělocvičny i kino, hostinec a nálevnu. Stavba vznikla podle projektu mladého tuřanského rodáka a sportovce Jaroslava Kincla po absolutoriu brněnské stavební průmyslovky ještě před jeho nástupem na vysokoškolská studia.³⁴

V širším centru Brna vznikla pro TJ Sokol Tyrš v letech 1913 až 1914 pozoruhodná industriálním dojmem působící tělocvična v dvorním traktu budovy na ulici Francouzská, přestavěná roku 1925.³⁵ Nejvýznamnější meziválečnou stavbou Sokola se však nepochybně stala tělocvična na Kounicově ulici. Vznikla při příležitosti 60 let brněnské jednoty a ve své podstatě se stala novým útočištěm po odchodu z již nedostačujícího Besedního domu. Letní stadion (1922) i s funkcionalistickou budovou (1928–1929) od Miloše Lamla vznikl na dlouhodobě nezastavěných pozemcích po zrušeném městském hřbitově.³⁶ Stavba se vyznačuje čistými horizontálními liniemi akcentovanými vertikálou schodišťového prostoru a zdůrazněným vstupním portikem. Komplex dodnes působí jednotně a patří k nejznámějším sportovním a kulturním stavbám v Brně.

Židovští sportovci byli soustředěni od roku 1908 ve spolku Jüdischer Turnverein, roku 1919 přeměněném na Makkabi Brno. Od roku 1922 budovali rozsáhlý areál s hřišti pro fotbal, tenis, atletiku, jízdu na koni a basketball doplněný tribunou, šatnou a kavárnou.³⁷ Ten byl situován v Pisáreckém údolí v místě dnešního zázemí městské policie. Toto místo se v první půli 20. let stalo svědkem nebyvalého vzestupu brněnského fotbalu na evropskou úroveň, kterému vydatně pomohla akvizice hráčů z Maďarska.³⁸

34 SLABOTÍNSKÝ, Radek (ed.), *Hospodářské dějiny českých zemí v historické perspektivě*, Brno 2023, s. 83.

35 Letní cvičiště Sokola Brno II, *Lidové noviny*, 21. 7. 1921, roč. 29, č. 360, s. 10.

36 KORYČÁNEK, Rostislav, *Česká architektura v německém Brně: město jako ideální krajina nacionalismu*, Brno 2003, s. 58–64.

37 BUČKA, Peter, *Makabi včera – Makabi dnes: pohled do historie i současnosti židovské tělovýchovy a sportu*, Horoměřice 2018, s. 90.

38 SZEGEDI, Péter, A cionizmustól a futballgazdaságig. A Makkabi Brno az első világháború után, *Múlt és Jövő*, 2006, roč. 1, s. 69–84.

Obr. 9. Městské lázně Zábrdovice, letní plovárna. Snímek ateliéru Sandalo na titulní stránce časopisu Forum, 1933, archiv NPÚ, MCMA v Brně

Jen malý kousek od tohoto hřiště, na pravém břehu řeky Svratky, se dodnes nachází rozsáhlé sportoviště původně zbudované spolkem Deutscher Fußball Club Brunn, v roce 1919 převzaté Moravskou Slavií. Ta fotbalové a atletické hřiště zmodernizovala podle projektu Rudolfa Fleitchera, nechyběla ani tribuna pro 7 000 diváků. Okupace Československa znamenala pro sportovní klub výpověď, následný soudní spor vedl k získání prostředků na stavbu nového stadionu v Králově Poli. Ten vyprojektovali sportovci Moravské Slavie Lev Krča (atlet) a Hugo Foltýn (fotbalista) zdarma a v rekordním čase, rychle pokračovala také výstavba, navzdory náročným podmínkám v průběhu války. Už v květnu 1942 se tak na novém sportovišti konaly první běžecké závody. Tribuna stadionu pojala až 15 000 diváků. Do dnešních dnů se z původního stadionu zachovala pouze půdorysná stopa, okolo které se rozrostl zcela nový, rozsáhlejší sportovní areál. Jeho součástí se stala také víceúčelová sportovní hala míčových a úpolových sportů z let 1969–1975 od architektů (a též sportovců) Mojžíra Korvase a Jana Krumla. Moravská Slavia byla v mezidobí zrušena a po obnovení v roce 1966 již tento spolek budoval zcela jiný areál, tentokrát na Starém Brně poblíž kláštera Milosrdných bratří.

S Moravskou Slavií jsou spojeny i počátky tenisu v brněnských Lužánkách (1906), jakkoliv české hráče o několik let na stejném místě předběhl německý Brünner Lawn Tennis Club (1894). V průběhu 20. století klubů přibývalo a tenisové dvorce vznikaly na nejrůznějších místech – např. v Pisáreckém údolí, vedle továrny Zbrojovky, v židenických Akátkách, na Viniční ulici a postupně také při sokolovnách.

Školní sportoviště v době Československa

Meziválečné období se mimo jiné vyznačuje výstavbou škol, jejichž nedílnou součástí byla i speciální část pro tělesnou výchovu. Inspirací byly vesměs školy stavěné v Nizozemsku

Obr. 10. Brno-Královo Pole, fotbalový stadion za Lužánkami, 1960, archiv NPÚ, ÚOP v Brně, inv. č. 50018

a Německu, které se vyznačovaly pavilónovým uspořádáním.³⁹ Architektury byly opouštěny tradiční uzavřený princip škol dělených do křídel. Opuštění krovových konstrukcí znamenalo možnost využít ploché střechy k venkovní výuce na čerstvém vzduchu. Školy se měly otevírat vnějšímu prostředí a být maximálně osvětleny přirozeným světlem. V rozvrhu stavby se tělocvičny vyznačují samostatným objemem. O účelu prostor zpravidla napovídá odlišné, graficky projektované, venkovní uspořádání okenních otvorů odpovídající výšce sálu uvnitř. Vybavení tělocvičen bylo nedílnou součástí architektonického návrhu.

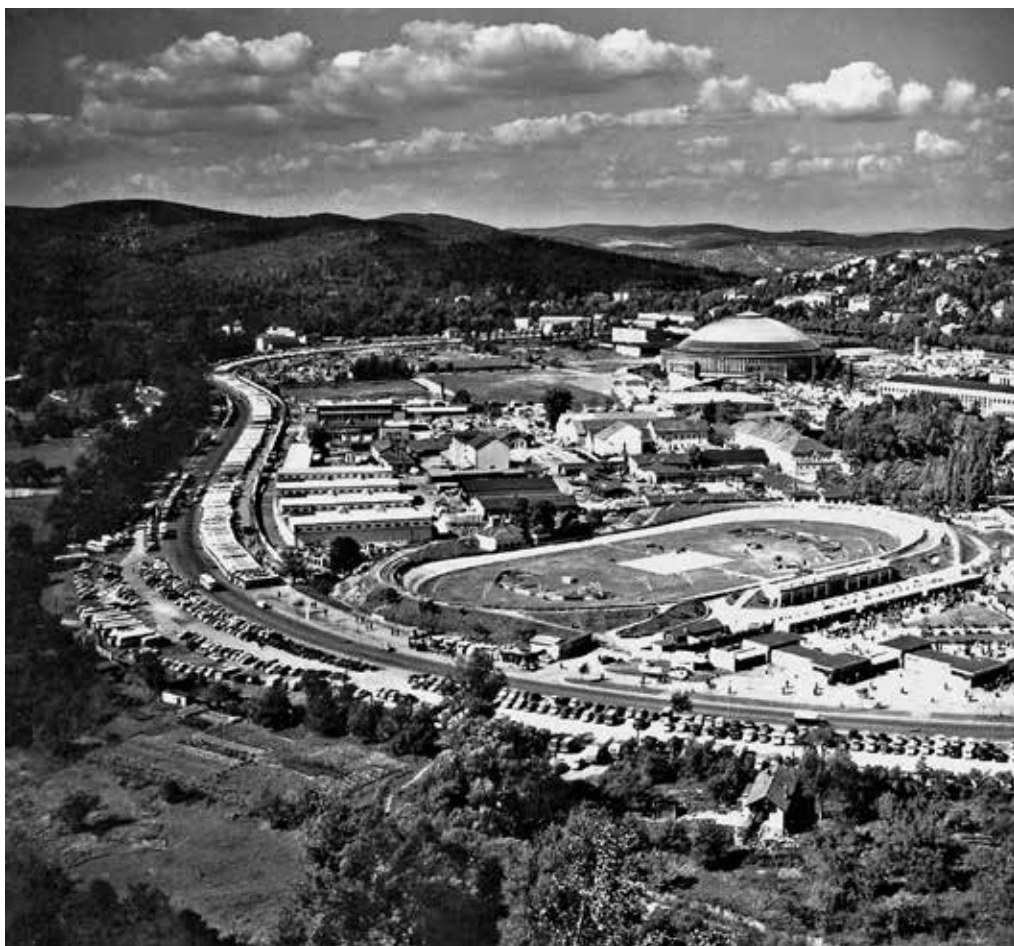
Mezi nejzajímavější náleží školy vyprojektované pod vedením Bohuslava Fuchse. Náleží sem chlapecká škola na Křídlovické ulici (1927–1929) s výraznými kubickými tvary a čistými liniemi.⁴⁰ Spoluautorem byl Josef Polášek. Původně byla plánována chlapecká škola společně s dívčí částí. Obě školy měly sdílet jednu tělocvičnu. Nakonec byla postavena pouze chlapecká část. Oba autoři zopakovali nové principy výstavby školních zařízení ve variacích pro základní školu na náměstí Míru (1929) a Odbornou školu pro ženská povolání Vesna (1929–1930).⁴¹ Samostatně pak Josef Polášek navrhl např. Městskou odbornou školu pro ženská povolání Charlotty Masarykové (1935–1938) a Městskou školu v Ivanovicích (1938–1939). Za dalšího specialistu v tomto odvětví lze považovat Mojžíra Kyselku, který přispěl Masarykovou obecnou školou chlapeckou a dívčí (1930–1931) a Oskara Poříšku, podle jehož projektu byla realizována Tyršova obecná škola v Zábrdovicích (1932).⁴² Modernost těchto staveb je umocněna v porovnání

39 POLÁŠEK, Josef, *Holandské stavebnictví*, Praha 1931.

40 VRABELOVÁ, Renata, *Brno moderní: velký průvodce po architektuře*, Brno 2016, s. 69.

41 Tamtéž, s. 104, 136.

42 Tamtéž, s. 229, 266.

Obr. 11. Brno-Pisárky, velodrom ještě bez zastřešení, 1966, archiv NPÚ, ÚOP v Brně, neg. č. 35358

s tradičně pojatou stavbou gymnázia na Slovanském náměstí (1927–1929), kterou projektovala zemská správa a na kterou dohlížel Antonín Blažek.⁴³ Stavba sice splnila soudobé standardy na školní budovy, ale její tradiční forma dotvářející městský blok působí oproti pavilonovým verzím přežilou monumentalitou národního stylu.

Po válce navázal na meziválečnou tradici ve stavbě školních zařízení Jaroslav Ledvína. Jeho školy se zpravidla nacházejí na hranici mezi historickou zástavbou, která byla částečně asanována pro stavbu sídlišť podle nových principů. Školy se vyznačují v rámci sídla částečnou solitérností, funkčním vymezením jednotlivých křídel a rozsáhlým zázemím. To je tvořeno nejen již obligátní tělocvičnou, ale i rozlehlým multifunkčním sportovním areálem. Mezi nejvýznamnější ukázky patří škola na Bakalově nábřeží (1960–1961), škola Úvoz (1961–1962), nebo základní škola v Horní ulici ve Štýřicích (1968), která si vysloužila speciální vybavení v podobě krytého bazénu.⁴⁴ Školní zařízení jako středisko, do jehož okolí se soustředí sportovní vyžití oblasti, se promítlo i do budování sídlišť na „zelené“ louce. Patrně je v koncepci sídlišť Lesná (1962–1970), Jundrov (1968–1972), Líšeň (1977–1985), nebo i Starý Lískovec (1972). Jindy sídliště participovala na již vybudované infrastruktuře starších škol a sportovišť, jako např. Juliánov (1960–1967), nebo Komárov (1982–1987).

43 KORYČÁNEK, R., *Česká architektura v německém Brně: město jako ideální krajina nacionalismu*, s. 90.

44 CRHONEK, Iloš, *Školy Jihomoravského kraje 1945–1970*, Brno 1971, s. 57, 63, 93.

Obr. 12. Brno-Lesná, model plavecké haly TJ Tesla, 1973, archiv Muzea města Brna, odd. architektury

Vize „sportovního města“

Na místě zvaném Planýrka poblíž městského parku Lužánky se na počátku 20. století nacházelo vojenské cvičiště. V červenci 1922 se tu konala Zemská spartakiáda – podnik trvající tři dny si vyžádal zázemí pro 10 000 návštěvníků. V roce 1927 sportoviště nahradila nouzová kolonie s 60 provizorními obydlími. V 30. letech začal vznikat smělý plán centrálního městského sportoviště situovaný právě na toto místo. Během války byla kolonie zbourána, stadiony se však stavět nezačaly. Architekt Bohumil Fiala zpracoval plány „sportovního města“ v roce 1946 a už o rok později byl zbudován zimní stadion – tehdy ještě bez zastřešení. Roku 1953 už se hrál za Lužánkami fotbal, a ačkoliv šlo stále o provizorium, zápasy mohlo sledovat až 40 000 diváků. Na konci desetiletí už stála třípodlažní tribuna a kapacita hlediště byla navýšena na 70 000 fanoušků. Stejný stadion byl vybaven i pro lehkou atletiku a sousední zimní stadion dostal střechu projektovanou legendárním brněnským statikem Ferdinandem Ledererem.⁴⁵ Šedesátá léta byla zasvěcena velkolepému projektu letní a zimní plovárny, ze které ale byla realizována jen zastřešená hala. V závěru století se sportovní areál pokusil svérázným způsobem dotvořit brněnský hokejista Lubomír „Boby“ Hrstka zbudováním hotelu se sportovním a zábavním zázemím. Doba nového milénia však přinesla konec významné části sportovišť – zatímco plavecký stadion byl modernizován a dostavěn, v roce 2008 byl demolován zimní stadion a v nedávné době padlo rozhodnutí neobnovovat ani torzo stadionu fotbalového.

Specifický byl také vývoj sportovního areálu na Kraví hoře. Již mezi válkami zde byl v rámci studie umístění Akademické čtvrti (1919) uvažován stadion na samém vrcholu kopce. Tento koncept propojení sportu a vysokých škol později rozvíjel Bedřich Rozehnal při plánování univerzitního kampusu Bohunicích. Tam došlo naplnění jeho vizí až v posledních dekadách (2009), stejně jako pod Palackého vrchem v případě

45 SEDLÁK, Jaroslav – SVOBODOVÁ, Šárka, Brněnský sportovní sen. Urbanistický a architektonický vývoj sportoviště za Lužánkami, in: *Na prahu zítřka: brněnská architektura a vizuální kultura období socialismu = On the threshold of tomorrow: architecture and visual culture in Brno during the communist era*, KORYČÁNEK, Rostislav a kol., Brno 2014, s. 277–288.

techniky a zdejších sportovních hal (2007). Na Kraví hoře nakonec z velkolepých plánů mladé republiky sešlo a v různém časovém odstupu byly realizovány dílčí části, které navíc opustily jednotlý koncept zastavení tohoto území.⁴⁶ Solitérní stavba koupaliště na Kraví hoře se stala ústředním bodem v tomto území. Areál vznikl podle projektu (1969–1975) Miloslava Kramoliše.⁴⁷ Ten využil nejen významné pozice k otevření se ikonickému brněnskému panoramatu, ale i k zasazení do zdejšího zástavbou nepřilíh dotčeného přírodního rámce. K znovuoživení této lokality došlo po úpravách podle projektu ateliéru DRNH (2001–2004), kdy místo získalo nádech japonské zenové architektury.

Druhá půle 20. století všeobecně přála více centrálním sportovištím, než drobným stavbám určeným jen jednomu účelu a jedinému klubu. V Brně se rozsáhlou víceúčelovou halu podařilo postavit v těsné blízkosti centra. Název Rondo naznačuje kruhový půdorys, který dotváří fasáda obložená bíle glazovanými hardiskami a stavbu završuje výtvárně pojatá střešní konstrukce ze svařovaných ocelových prutů. Stavba podle projektu Ivana Rullera byla realizována v letech 1972–1992 a stejný architekt se podílel i na jejích modernizacích a dostavbách v letech 1989 a 2010.

Plovárny jako svěbytný fenomén

Plavání nebylo ve svých počátcích tolik spojeno se sportem, jako spíše s očistou těla. Na počátku veřejných plováren tak stojí zařízení lázeňská. U nich pak vznikala i koupaliště s bazény.⁴⁸ Nejvýznamnějším takovým provozem byly Městské lázně v Zábrdovicích (1929–1931) od Bohuslava Fuchse. V dnešní době slouží veřejnosti již pouze část určená k rekreaci a plavání, v minulosti měla nezastupitelnou funkci budova tzv. zimních lázní zajišťující možnost osobní hygieny pro obyvatele přilehlých činžovních domů, postavených zpravidla bez koupelen. V meziválečné době vznikla po území Brna soustava podobných lázeňských zařízení danch do správy Městských vodáren v Brně.⁴⁹ Obvykle se jednalo o strohé funkcionalisticky formulované stavby, které byly realizovány na prostranstvích zaužívaných již v 19. století k lázeňství a koupání. S řešením bytové krize a rozvojem „domácích“ lázní po druhé válce pozvolna tato centra zanikala, nebo byla transformována do čistě rekreační a sportovní funkce. Zcela zanikly válkou poškozené lázně s koupališti na Starém Brně situované na Svrateckém náhonu, které byly přestavěny (1928) podle projektu Bohuslava Fuchse. I přes zasypání Svrateckého náhonu plní dodnes alespoň částečně svoji lázeňskou (a nyní především medicínskou) funkci budova na Kopečně (1927–1928) přestavěná podle projektu od stejného autora.⁵⁰

Říční lázně na levém břehu Svitavy v Maloměřicích (1923) ve své podstatě zanikly, ale okolí Cacovického mlýna se stalo místem koncentrace sportovišť a rekreačního využití. Mnohem významnější, i po stránce architektonické, se staly říční lázně na pravém břehu Svatky (1923) v Pisárkách, nazývané Riviera. Původně bylo rekreační zařízení situováno severněji v místech současného dálničního přivaděče. Od 50. let se lázně staly součástí velkého areálu Parku kultury a oddechu zahrnující oblast Bauerovy rampy až po historickou městskou střelnici, která vznikla přestavbou Bayerových lázní (okolo 1847). Aktuální podobu dostala Riviera po době chátrání na konci 80. let. Architekti vedení Petrem Hrušou využili přírodního rámce a původního říčního koryta zbylého po regulaci toku k vytvoření jedinečné scenerie. Architektonickou formou navázaly na strohé tvary brněnského funkcionalismu doplněné o v té době ze západu pronikající

46 Blíže k vývoji území: GALETA, Jan – ŠOLC, Martin, *Poznámky k plánování Akademického náměstí v Brně*, in: *Od dějin umění k uměleckému dílu: cesty k porozumění vizuální kultuře*, GALETA, Jan a kol.: Brno 2021. s. 361–377.

47 VRABELOVÁ, Renata (ed.), *Brno moderní II: velký průvodce po architektuře 1949–2000*, Brno 2019, s. 58.

48 K tématu podrobněji SVOBODOVÁ, Markéta, *Když se led proboří... Lázně, plovárny a bazény v české architektuře 19. a 20. století*, *Umění XLVIII*, 2000, 5, s. 351–368.

49 *Městské lázně v Brně: slunce, vzduch, voda*. Brno 1932; ZAVADIL, Jan, *Městské lázně brněnské*, Pardubice 1932.

50 VRABELOVÁ, R., *Brno moderní: velký průvodce po architektuře*, s. 71, 264.

Obr. 13. Brno-Královo Pole, víceúčelová sportovní hala míčových a úpolových sportů, stav při dokončení v roce 1975, archiv NPÚ, MCMA v Brně

postmodernu, jež se tu projevila v brněnské premiéře.⁵¹ Z pozoruhodných otevřených koupališť je možné jmenovat ještě koupaliště v ulici Dobrovského, vzniklé svépomocí místních obyvatel přebudováním starších požárních nádrží. Koncepti a projekt vypracoval na sklonku 50. let Jugo Machař, později se stal i autorem nově přidaného bazénu délky 50 m.⁵²

Nejstarší brněnskou krytou plovárnou byly Charlottiny lázně na Ponávce, otevřené roku 1885. Jen o pět let později následovaly tzv. Ústřední lázně v dnešní Rašínově ulici projektované bratry Hubertem a Franzem Gessnerem. Přeměna z čistě lázeňského provozu směrem k výukovému centru plavání se však u obou těchto plováren odehrála až po druhé světové válce; v případě Charlottiných lázní, jež byly zasaženy válečným bombardováním, tuto funkci zastala krytá plovárna, která původní lázně nahradila od roku 1955. Žádný z předválečných krytých bazénů však nevyhovoval podmínkám pro konání soutěží podle mezinárodních standardů. Bazén o délce 50 metrů v Brně zoufale chyběl až do roku 1979, kdy vznikla hala Městského plaveckého stadionu jako součást

51 SVOBODA, Petr – ŠOLC, Martin, *Památkově hodnotné sportovní stavby v Brně*, in: *Sborník muzea Brněnska, Brno 2023*, s. 76–78.

52 ŘEPA, Milan – CIBULKA, Pavel, *Dějiny Králova Pole*, Brno 2014, s. 252.

Obr. 14. Brno, interiér haly Rondo, 2011, archiv Ivana Rullera

postupně budovaného sportovního areálu za Lužánkami. Architekt Otakar Oplatek ji pojal v „bruselském“ stylu a stavba je jedním z nejlepších příkladů architektury tohoto období v Brně. Neméně významná je subtilnější hala situovaná na sídlišti Lesná. Vznikla na základě objednávky státního podniku Tesla, kdy podnik poptával volejbalovou halu pro sportovní oddíl a plavecký stadion pro zaměstnance. Vedoucím projektantem se stal Viktor Rudiš, který stavbu pojal v podobě dvou nízkých hal se společným prostorem uprostřed a působivou střechou tvořenou dvojicí prohnutých desek položených na předepjatých lanech. Stavba byla dokončena v roce 1983.⁵³

Na okraji města

V textu o brněnských sportovištích není možné nezmínit Brněnskou přehradu – rozsáhlý sportovně rekreační areál vzniklý přehrazením řeky Svratky a zatopením údolí s obcí Kníničky v letech 1936–1940. Z množství sportů, které lze na tomto místě provozovat, lze jmenovat zejména veslování, kanoistiku, vodní lyžování a jachting. Od roku 1967 poskytuje zázemí těmto sportům loděnice projektovaná Romanem Zajícem. Stavba je charakteristická trojicí velkorysých oblouků prosklených čelních stěn.⁵⁴

Světovou proslulost Brnu přinesl Masarykův okruh,⁵⁵ budovaný od roku 1930 v lesích na západ za rozrůstající se moravskou metropolí. Velkou energii do podpory závodiště dávala legendární automobilová jezdyně Eliška Junková a zanedlouho se do historie zapsala další slavná jména závodníků: Hans Joachim von Morgen, Louis Chiron, Giuseppe Farina... Do dnešních dnů se dochovala především stopa tratí z různých období

53 Poválečnými plaveckými bazény včetně dvou zmíněných brněnských se zabývá STRAKOŠ, Martin, *Kryté plavecké bazény a koupaliště druhé poloviny 20. století a jejich památkový potenciál, Zprávy památkové péče*, 2019, roč. 72, č. 2, s. 190–204.

54 VRABELOVÁ, Renata (ed.), *Architektura 60. a 70. let 20. století v České republice*, Praha 2020, díl 2, s. 498–499.

55 Podrobně k tématu ZOUHAROVÁ-DYKOVÁ, Sylvie, „MASEC“, aneb 80 let Masarykova okruhu v Brně: *katalog výstavy pořádáné 5. 10. 2010 – 28. 2. 2011 v Technickém muzeu v Brně*, Brno 2010; SIRNÝ, Aleš, *Masarykův okruh 1930–1937*, Brno 2022.

Obr. 15. Brno-Pisárky, model říčních lázní Riviéra, 1985, archiv Petra Hrůši

závodů. Zázemí pro diváky bývala zhotovena ze dřeva a po každém závodě se bourala, depo pro vozy se dochovalo jen v torzu. Současná trať situovaná na jihozápadním okraji města je uzavřenou závodní dráhou – vznikla roku 1987 a největší atrakcí tu byl od počátku seriál Mistrovství světa silničních motocyklů.

Zcela specifickým sportovištěm, které však vzniklo za zcela jiným účelem, je amfiteátr v Mariánském údolí. Ve strmých svazích údolí Řičky tu v 50. letech podle návrhu architekta Františka Krejčího vnikly tribuny pro až 200 tis. návštěvníků Mírových slavností. Jádrem akcí byly budovatelské projevy, nechyběla však ani taneční vystoupení či defilé sportovců. K různým sportovním disciplínám se toto místo příležitostně využívalo i jindy. Dnes jde o rekreačně sportovní areál, kde však z architektury tribun zbylo jen mizující torzo.

Závěrem

V brněnské aglomeraci se na přelomu 19. a 20. století ustálily oblasti s vyšší koncentrací sportu v blízkosti toků (především Svatky, Ponávky a pak Svitavy), kopců (Kraví hora, Palackého vrch atp.) a zaniklých hřbitovů (např. Starobrněnský hřbitov a městský hřbitov na Veveří). Postupné rozrůstání města se projevilo i v decentralizaci rozmístění sportu vůči vnitřnímu městu, kdy jednotlivé původně samostatné obce měly díky spolkům vlastní zařízení pro sportovní aktivity v rámci původní sídelní struktury, u kterých se postupně spontánně rozvinul areál s dalšími sportovními stavbami. Architekti neopomenuli sportovní aspekt ani u nově projektovaných sídlišť podle moderních principů zónování s těžištěm v soběstačnosti těchto městských „satelitů“. Zde se však větší část z původně plánovaných sportovišť reálně nikdy nepostavila a ke sportování tak zbyly především plochy, jež tato zástavba v zeleni poskytovala. Porevoluční doba se opět vyznačuje individualizací – vznikají soukromé kluby, přizpůsobují se novým trendům meziválečná sportoviště navracená v restitučních a z iniciativy města vznikají i velké investiční akce směřované do sportovních odvětví.

Do našeho výčtu se nemohla vejít všechna sportoviště, která byla v průběhu 20. století na území města Brna postavena a využívána, doufáme ale, že se nám podařilo přiblížit vývoj alespoň těch nejvýznamnějších a naznačit příběh, kterým se dějiny brněnských sportovních staveb ubíraly. Tento příběh, navzdory některým demolicím, zdaleka není uzavřen. Z pamětihodných sportovních staveb nového milénia lze jmenovat alespoň halu Fakulty sportovních studií Masarykovy univerzity v areálu bohumického kampusu. Rozšiřuje se sportovní areál na Vodově, připravuje se stěhování velodromu, v rámci revitalizace vznikne sportovní kanál na řece Svatce. Svatka se podle projektu Ivana Rullera stane v celé své délce průchodem Brnem páteří rekreace a sportu. A velká pozornost je upřena ke zcela nové multifunkční hale, chystané v prostoru brněnského výstaviště... Z pohledu paměti jednotlivých míst i památkové péče

Obr. 16. Velká cena Československa na Masarykově okruhu 7. září 1932 – seřazení vozů na startu před montovanou dřevěnou tribunou, archiv tiskové agentury Mondial Photo-Presse, č. neg. 3745

bude důležité sledovat, jak výstavba nových velkorysých sportovišť ovlivní využívání těch starých – zda najdou nové využití a budou zachována pro budoucí generace. Jde zejména o mimořádně (i mezinárodně) významné stavby, jako je krytý velodrom v Pisárkách nebo hala Rondo.

Summary

At the turn of the 19th and 20th centuries, areas with a higher concentration of sport in the vicinity of streams (especially the Svratka, Ponávka and then Svitava rivers), hills (Kraví Mountain, Palacký Hill, etc.) and defunct cemeteries (e.g. the Old Brno Cemetery and the Veverí Cemetery) became established in the Brno urban agglomeration. The gradual growth of the city was also reflected in the decentralisation of the distribution of sport in relation to the inner city, where individual formerly independent municipalities had their own facilities for sporting activities within the original settlement structure thanks to associations, which gradually spontaneously developed a complex with other sports facilities.

The paper does not deal exclusively with the emergence of sporting venues with regard to the rivalry of physical education associations, but attempts to summarise the surviving material with heritage potential and incorporate it into a comprehensive study. The narrative targeting

the places where sport was practiced in the territory of Brno, supplemented by the context of their creation, is intended to contribute to illuminating the importance of sports buildings in the history of the development of the city's structure, their uniqueness and value. The phrase "in a healthy body a healthy spirit", paraphrased many times in history, was to be fulfilled by the vision of a sports and university city planned on the "green field" in the area behind Lužánky, in Bohunice, on Kraví Hora Hill, or under Palacký Hill as part of the university campus. Thus, there is no shortage of mapping of sports grounds within school campuses, where they first developed in boys' schools and later became the general norm. Particular attention is paid to swimming facilities, which were closely linked to the spa facilities. The periphery of the city, where there is a large sports and recreational area around the Brno Dam and the famous Masaryk Circuit, has not been neglected.

Prameny a literatura

Brünner Pferde-Rennen, *Tagesbote*, 21. 9. 1867, roč. 17, č. 243, s. 3.

BUČKA, Peter, *Makabi všera – Makabi dnes: pohled do historie i současnosti židovské tělovýchovy a sportu*, Horoměřice 2018.

- CRHONEK, Iloš, *Školy Jihomoravského kraje 1945–1970*, Brno 1971.
- Das Bootshaus des Brüner Rudervereines, *Allgemeine Sport-Zeitung*, 1. 1. 1892, roč. 13, s. 23 a 26.
- FILIP, Aleš, Architekti Alois a Gustav Ludwigové na Brněnsku aneb Návrat rodáků, in: *Do říše umění vede mnoho bran: pocta prof. PhDr. Janu Sedlákoví, CSc., k nedožitým 75. narozeninám*, ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar – CHATRŇÝ, Jindřich (edd.), Brno 2018, s. 221–223.
- GALETA, Jan, Ignác Ullmann, August Prokop a „chrámy těla“. Tělocvična mezi zadáním, funkcí a uměleckou úlohou, in: *Zadání, umělecká úloha a funkce v architektuře a ve výtvarném umění*, HORÁKOVÁ, Tereza – ŘEZNÍČKOVÁ, Veronika (edd.), Brno 2022, s. 269–288.
- GALETA, Jan, Spolkové a společenské stavby na Moravě a ve Slezsku, Výstavba moravských měst, in: *Síla i budoucnost jest národu národnost = The strength and future of the nation is national identity*, GALETA, Jan – JANEČKOVÁ, Michaela – VYBÍRAL, Jindřich, Praha 2021, s. 409–446, 447–482.
- GALETA, Jan – ŠOLC, Martin, Poznámky k plánování Akademického náměstí v Brně, in: *Od dějin umění k uměleckému dílu: cesty k porozumění vizuální kultuře*, GALETA, Jan a kol., Brno 2021, s. 361–377.
- JANČÍKOVÁ, Markéta, Rozvoj sportu, in: *Dějiny Brna 4. Modernizace města 1790–1918*, FASORA, Lukáš – MALÍŘ, Jiří (edd.), Brno 2020, s. 976–989.
- KORYČÁNEK, Rostislav, *Česká architektura v německém Brně: město jako ideální krajina nacionalismu*, Brno 2003.
- KROUPA, Jiří, Besední dům aneb Sen o „řecké renesanci“ Theophila von Hansena, in: *Besední dům: architektura, společnost, kultura*, ŠTĚDRŮ, Miloš – FRIMLOVÁ, Lea – GEIST, Zdeněk (edd.), Brno 1995, s. 65–82.
- KUČA, Karel, *Památky Brna*, Brno 1989.
- KUDĚLKA, Zdeněk – CHATRŇÝ, Jindřich, *O nové Brno: brněnská architektura 1919–1939, katalog*, Brno 2000.
- LAŠTOVIČKOVÁ, Věra (ed.), *Cizí dům? Architektura českých Němců 1848–1891*, Praha 2015.
- Letní cvičiště Sokola Brno II, *Lidové noviny*, 21. 7. 1921, roč. 29, č. 360, s. 10.
- Městské lázně v Brně: slunce, vzduch, voda*, Brno 1932.
- NOVOTNÁ, Markéta, Počátky organizované cyklistiky v Brně, *Brno v minulosti a dnes*, 2009, roč. 22, s. 197–230.
- POLÁŠEK, Josef, *Holandské stavebnictví*, Praha 1931.
- ŘEPA, Milan – CIBULKA, Pavel, *Dějiny Králova Pole*, Brno 2014.
- SEDLÁK, Jan, *Brno secesní. Deset kapitol o architektuře a umění kolem roku 1900*, Brno 2004.
- SEDLÁK, Jaroslav – SVOBODOVÁ, Šárka, Brněnský sportovní sen. Urbanistický a architektonický vývoj sportoviště za Lužánkami, in: *Na prahu zítřka: brněnská architektura a vizuální kultura období socialismu = On the threshold of tomorrow: architecture and visual culture in Brno during the communist era*, KORYČÁNEK, Rostislav a kol., Brno 2014, s. 277–288.
- SCHMITT, Eduard (ed.), *Handbuch der architektur. 4. Halbband, Heft 2*, Darmstadt 1894.
- SCHMITT, Eduard, *Sportanlagen*, Leipzig 1913.
- SITTE, Camillo, *Stavba měst podle uměleckých zásad*, Praha 1995.
- SIRNÝ, Aleš, *Masarykův okruh 1930–1937*, Brno 2022.
- SLABOTÍNSKÝ, Radek (ed.), *Hospodářské dějiny českých zemí v historické perspektivě*, Brno 2023.
- STRACHOVÁ, Milena – VOSTRÝ, Zdeněk, Brněnské sokolské slety, *Brno v minulosti a dnes*, 2018, roč. 31, s. 34–64.
- STRAKOŠ, Martin, Křuté plavecké bazény a koupaliště druhé poloviny 20. století a jejich památkový potenciál, *Zprávy památkové péče*, 2019, roč. 72, č. 2, s. 190–204.
- SVOBODA, Petr – ŠOLC, Martin, Památkové hodnotné sportovní stavby v Brně, in: *Sborník muzea Brněnska*, Brno 2023, s. 55–82.
- SVOBODOVÁ, Markéta, Když se led proboří... Lázně, plovárny a bazény v české architektuře 19. a 20. století, *Umění XLVIII*, 2000, 5, s. 351–368.
- SZEGEDI, Péter, A cionizmustól a futballgazdaságig. A Makkabi Brno az első világháború után, *Múlt és Jövő*, 2006, roč. 1, s. 69–84.
- ŠIMEK, Jan, *Historie školních budov: od tereziánských reforem po současnost*, Praha 2016.
- ŠÍP, Radim (ed.), *Kalokagathia: ideál, nebo flautus vocis?*, Brno 2008.
- ŠVÁCHA, Rostislav, *Napřed! Česká sportovní architektura 1567–2012*, Praha 2012.
- ŠVÁCHA, Rostislav (ed.), *StArt. Sport jako symbol ve výtvarném umění*, Řevnice 2006.
- VLASÁKOVÁ, Olga, *Brno-Žabovřesky: historie a současnost*, Brno, 1999.
- VRABELOVÁ, Renata, *Brno moderní: velký průvodce po architektuře*, Brno 2016.
- VRABELOVÁ, Renata (ed.), *Architektura 60. a 70. let 20. století v České republice*, Praha 2020, díl 2.
- VRABELOVÁ, Renata (ed.), *Brno moderní II: velký průvodce po architektuře 1949–2000*, Brno 2019.
- WAGNER, Otto, *Moderní architektura*, Praha 1910.
- ZATLOUKAL, Pavel, *Brněnská okružní třída*, Brno 1997.

ZATLOUKAL, Pavel, *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2003.

ZÁVODNÍK, Jindřich, *Brno: kolébka dělnických tělocvičných jednot v českých zemích 1894–1896*, Brno 1978.

ZAVADIL, Jan, *Městské lázně brněnské*, Pardubice 1932.

ZOUHAROVÁ-DYKOVÁ, Sylvie, „*MASEC*“, aneb 80 let Masarykova okruhu v Brně: katalog výstavy pořádané 5. 10. 2010–28. 2. 2011 v Technickém muzeu v Brně, Brno 2010.

Internetové zdroje

Brněnský architektonický manuál, dostupné online: www.bam.brno.cz [04. 11. 2024].

Internetová encyklopedie dějin Brna, dostupné online: <https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/> [21. 11. 2023].

Mapa historických sportovišť Brna, dostupné online: <https://gis.brno.cz/mapa/historicka-sportoviste-brna> [26. 09. 2024].

Památkový katalog, dostupné online: www.pamatkovykatalog.cz [04. 11. 2024].

Ing. Petr Svoboda (nar. 1977)

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, Metodické centrum moderní architektury svoboda.petr@npu.cz

ORCID ID: 0000-0001-8535-776X

Absolvoval obor Elektrotechnické součástky a systémy na Fakultě elektrotechniky a informatiky a obor Ekonomika a řízení podniku na Podnikatelské fakultě Vysokého učení technického v Brně. Od roku 2007 pracuje v rámci Národního památkového ústavu. Do roku 2010 byl provozním náměstkem ředitele územního odborného pracoviště středních Čech v Praze, do roku 2013 pak náměstkem generální ředitelky pro správu památkových objektů, od roku 2015 působí na brněnském odborném pracovišti v Metodickém centru moderní architektury. Specializuje se na obnovu památek architektury 20. století.

Mgr. et Mgr. Martin Šolc, DiS. (nar. 1984)

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, Metodické centrum moderní architektury solc.martin@npu.cz

ORCID ID: 0000-0002-8973-3555

Absolvoval Vyšší odbornou školu arch. Jana Letzela v Náchodě se zaměřením na obnovu historických budov (2007). Následovala čtyřletá praxe ve stavební projekční kanceláři. Souběžně vystudoval dějiny umění (2014) a management v kultuře (2015) na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Od roku 2014 je zaměstnancem Národního památkového ústavu, pracoval v Kroměříži na pozici odborného garanta pro města Zlín a Luhačovice, od roku 2016 působí na brněnském odborném pracovišti v Metodickém centru moderní architektury v Brně. Je autorem a spoluautorem publikací se zaměřením na památkovou péči a dějiny architektury 19. a 20. století.